

DOĞU AKDENİZ'DE YAŞAMAKTA OLAN ANLAŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ÖNLEYİCİ DİPLOMASİSİNİN ETKİSİ

Sarp KAYRAK *

Özet

Son yıllarda değişen ekonomik ve siyasal konjonktürle beraber Doğu Akdeniz bölgesi önem kazanmıştır. Avrupa Birliği (AB) komşu coğrafyası olan Doğu Akdeniz'den gelen fırsat ve tehditlere kayıtsız kalamayacağı için bölgede değişen dengelere karşı bir politika geliştirmek zorundadır. Dış politikasında yumuşak güç olmayı önceleyen AB bölgedeki anlaşmazlıkların çözümü için modern bir anlaşmazlık çözümü yöntemi olan önleyici diplomasiyi geliştirirken mevcut enerji ihtiyacını Doğu Akdeniz'de bulunan kaynaklarla karşılamayı planlamaktadır. AB'nin bölgeyle ilgili diğer iki endişesi de güvenlik ve göçle alakalıdır. AB ülkelerine bölgeden akan sürekli göç Birlik'i bu konuda önlem almaya itmektedir. Doğu Akdeniz'de son yıllarda yaşanan gelişmeler geçmişten itibaren devam eden anlaşmazlıkların yeniden gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Bu anlaşmazlıklardan biri olan Kıbrıs meselesi AB'yi üyeleri olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan'ı doğrudan ilgilendirdiği için otomatikman bir taraf yapmaktadır. Bu çalışmadaki diğer vaka olan Libya zengin petrol kaynaklarıyla ön plana çıkarken Muammer el-Kaddafi rejiminin devrilmesinden beri yaşanan derin politik bölünmüşlükle de dikkat çekmektedir. Arap Baharı'nın siyasal etkilerini üzerinden atamayan Libya'nın iç savaşı Doğu Akdeniz'de siyasal istikrarı tehdit ettiği gibi AB için de bir güvenlik ve göç tehlikesi yaratmaktadır. AB'nin önleyici diplomasisi kapsamında Kıbrıs ve Libya vakalarıyla ilgili diğer uluslararası kuruluşlarla eşgüdümlü bir şekilde atacağı adımlar anılan meselelerin çözümünde önemli bir rol oynayacaktır. Bu çalışma Doğu Akdeniz'deki gelişmeler doğrultusunda vaka çalışmaları üzerinden AB'nin önleyici diplomasisinin etkinliğini inceleyip literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Önleyici Diplomasi, Avrupa Birliği, Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Libya.

* Doktora Adayı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Çalışmaları Doktora Bölümü, sarp.kayrak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7456-3821.

THE EFFECT OF THE PREVENTIVE DIPLOMACY OF THE EUROPEAN UNION ON THE RESOLUTION OF THE CONFLICTS IN THE EASTERN MEDITERRANEAN

Abstract

The Eastern Mediterranean (East-Med) region has gained importance in parallel with the changing economic and political conjuncture in recent years. As the European Union (EU) cannot remain indifferent towards the opportunities and threats emerging from the East-Med, which is in its immediate neighbourhood, it needs to designate a new policy regarding the instable climate in the region. Being a soft power in its foreign policy, the EU prioritises preventive diplomacy which is a modern conflict resolution (CR) method, to settle conflicts in the region as well as fulfilling its existing energy needs from there. The EU is also concerned with the security and immigration issues observed in the relevant region. The way there is a constant flow of migrants into the continent urges the EU to take precautions about it. The recent conflictual climate encountered in the East-Med has also resulted in the re-emergence of long-lasting problems. The Cyprus issue, which is one of the current conflicts in the region, makes the EU a party of relevant conflict automatically as Cyprus and Greece are the members of the Union. Libya, which is the second case study in this article, stands out both based on its rich oil resources and the deep political fragmentation that has lasted since the overthrow of Muammar al-Qaddafi regime. The Libyan civil war, which has still not got over the political effects of the Arab Spring, does not only pose a threat on the political stability of the East-Med but also endangers the EU in terms of security and migration. The way the EU uses its preventive diplomacy in coordination with other international organisations (IOs) on the Cyprus and Libya issues will play an important role regarding the resolution of the relevant issues. This study aims at examining the efficiency of the EU's preventive diplomacy based on the case studies and improvements in the East-Med and contributing to the literature in this way.

Keywords: Preventive Diplomacy, European Union, Eastern Mediterranean, Cyprus, Libya.

Giriş

Kuruluşundan itibaren Avrupa’da ekonomik ve siyasal bütünleşmeyi hedefleyen Avrupa Birliği zaman içinde sadece bölgesel değil, küresel ölçekte de istikrar ve barışın sağlanması için öncü bir aktör olmuştur. Birlik coğrafi yakınlığı ve bölgedeki üye ülkelerinden dolayı Akdeniz bölgesine de ilgi duymuştur. Bölge, dünya okyanus ve deniz rezervlerinin sadece %1’ine sahip olmasına rağmen Süveyş Kanalı, Cebelitarık Boğazı ve Türk Boğazlarını bulundurduğu için stratejik önem taşımaktadır. Bölgenin Orta Doğu’ya yakın olması ve dünyadaki toplam doğal gaz ve petrol rezervlerinin yaklaşık %45’ine sahip olması da jeopolitik açıdan konumunu güçlendirmektedir.

Asya, Afrika ve Avrupa’nın kesişme noktasında olan Doğu Akdeniz bölgesi tarih boyunca jeopolitik ve jeostratejik önemi açısından bölge ülkeleri ve dış aktörler için önem taşıyan deniz havzasıdır. Tarihte ‘Verimli Hilal’ olarak da anılan bu bölgede çeşitli uygarlıklar özellikle Kıbrıs’a sahip olup tüm havzaya hükmetmek hırsıyla çeşitli savaşlara neden olmuşlardır. Doğu Akdeniz’e sınırı olan ülkeler sırasıyla Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, İtalya, Lübnan, Filistin, İsrail, Tunus, Libya ve Suriye’dir (Mavi Vatan, 2021). Bölgenin önemi 2000’li yılların başından itibaren keşfedilmeye başlayan hidrokarbon yataklarıyla artmıştır. Bu kaynakların somut olarak arama ve sondaj çalışmalarının nasıl yapılacağına dair bölge ülkelerinin üzerinde anlaştıkları ortak bir anlaşma bulunmaması havzadaki gerilimi artırma potansiyeline sahiptir (Samur, 2009).

Bölgede tarih boyunca ekonomik, politik ve sosyokültürel nedenlerle yaşanan çatışmalar doğal gaz rezervlerinin keşfiyle aralarında tarihe dayalı husumet bulunan Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan arasındaki krizi daha da derinleştirmiştir. Öte yandan, Libya’da yaşanan politik bölünme ve istikrarsızlık ülkede iç savaşa neden olup bölgesel ve küresel ölçekte rahatsızlık yaratmıştır. AB bazı üye ülkelerinin Doğu Akdeniz’de doğal kaynakların bulunmasıyla tetiklenen ve enerji paylaşımı ve transferindeki rekabetle giderek kötüleşen çatışma ikliminde doğrudan ya da taraf olarak müdahil olmalarından dolayı da bölgeye özel önem vermektedir.

Türkiye’nin bölgeye olan ilgisi kendisinin enerji kaynakları açısından dışa bağımlı olmasındandır. Ülke bölgedeki doğal kaynakların bulunmasının, kalkınmasına katkıda bulunup doğalgaz ihracatını azaltmasını planlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye 2023 hedeflerine bir enerji üssü haline gelerek Avrupa’da enerji hatlarını kontrol edebilmeyi almıştır (Mavi Vatan, 2021).

Türkiye’nin enerji üssü olarak bölgeye hükmetme ihtimali Yunanistan, Mısır, GKRY ve İsrail’i rahatsız etmektedir ve bu ülkeler enerji hatlarını kendileri kontrol ederek Türkiye’yi dışlamayı amaçlamaktadırlar. Öte yandan, Türkiye Libya ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Antlaşması imzalayarak kendi konumunu güçlendirme yoluna gitmiştir. Bölgenin mevcut ikliminde sadece yerel aktörler değil, aynı zamanda Çin, Rusya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi küresel güçler de söz sahibi olmak istemektedirler (Mavi Vatan, 2021).

Bu çalışma, Doğu Akdeniz’de son yıllarda özellikle enerji krizleri üzerinden yaşanan çatışmaları incelerken AB’nin önleyici diplomasisinin bölgede yaşanan anlaşmazlıkların çözülmesinde etkili olup olamayacağını araştırmaktadır. AB, bölgedeki potansiyel ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın enerji kaynaklarının transferini zorlaştıracağını ve terörist gruplar ile düzensiz göçmenlerin Birlik ülkelerine geçişlerini hızlandıracağını düşünmektedir. Bu bağlamda AB, Birlik üyesi olmayan bölge ülkeleriyle oluşturduğu politika ve inisiyatiflerle bölge istikrarına katkıda bulunurken Birlik için tehdit oluşturabilecek unsurları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Çalışma, AB’nin önleyici diplomasisinde kullandığı müzakere, arabuluculuk, uzlaşma ve yaptırım yönetimi gibi dış politika yöntemlerinin etkinliğini Doğu Akdeniz’de Kıbrıs ve Libya vaka çalışmaları özelinde tartışarak gelecekte bölgesel ve küresel ölçekte yaşanabilecek anlaşmazlıkların çözümlerine örnek teşkil ederek literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu nitel araştırmanın yöntemi, vaka çalışmalarını kullanarak AB’nin önleyici diplomasisinin etkinliğini bilimsel ve objektif bakış açısıyla analiz etmektir. Bu bağlamda çalışmada birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmaktadır. Birincil kaynaklar; AB resmî belge, rapor ve istatistiklerini içerirken ikincil kaynaklar akademik kitaplar, dergi makaleleri ve çeşitli internet kaynaklarını kapsamaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri Doğu Akdeniz’de yaşanan konjonktürel gelişmeler ve enerji çatışmaları iken bağımlı değişkenleri ise AB ve onun önleyici diplomasisinde kullandığı metot ve araçlardır.

1. AB ve Akdeniz Politikası

Bölgesel ve küresel politikalarda önemli bir aktör olan AB’nin temelleri Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) adıyla 18 Nisan 1951 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile atılmıştır. Bu inisiyatifin temel amacı bölgede barış ve istikrarın sürekliliğini sağlamaktır (The European Union, 1951). Daha sonra AKÇT’nin kurumsallaşmasına öncülük eden Roma Antlaşması ile 1957’de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve 1958’de de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

(AAET/EURATOM) kurularak bölge ülkeleri arasında derinleşen iş birliğine katkıda bulunmuşlardır. Her iki topluluğun kuruluşunda o dönem Fransa Dışişleri Bakanı olan Robert Schuman’ın hazırladığı Schuman Planı’ndan esinlenilmiştir (The European Union, 1951). Schuman dünya barışının potansiyel tehditlere karşı savaşmadan kazanılamayacağını belirterek Avrupa’nın tek bir çatı altında birleşmesinin bölgedeki barışın sürdürülebilirliğine katkıda bulunabileceğini ileri sürmüştür (Simkin, 1997). Yukarıda adları geçen AKÇT, AET ve AAET, 1965’te imzalanan Füzyon Antlaşması (Birleşme Antlaşması) ile Avrupa Toplulukları (AT) adı altında toplanmışlardır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021).

Maastricht Antlaşması ya da Avrupa Birliği Antlaşması (ABA), 1 Kasım 1993’te yürürlüğe girmiş ve AB’nin üç sütunlu yapısını oluşturmuştur. AB’nin üç sütunu sırasıyla AT, Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile Adalet ve İçişleridir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021). Üye devletler birinci sütunla Birlik içindeki kurumlara egemenliklerinin bir kısmını devrederlerken diğer iki sütunda bağımsız olarak karar alma yetkilerini muhafaza etmişlerdir. İkinci ve üçüncü sütunların kapsamlarına giren konularda AB Zirveleri ve Bakanlar Konseyi’nde karar alma konusunda anlaşmışlardır. AB’de üye devletler farklı ulusal çıkarlar, ihtiyaçlar ve tarihsel geleneklere sahip oldukları ve dış politikayı egemen ülke olmanın koşulu olarak gördükleri için bütünleşme sürecinde ortak bir dış politika belirleyememişlerdir. Ancak Soğuk Savaş döneminde siyasal birlik oluşturma ihtiyacı artmış ve bu süreçte üye ülkeler AB’nin uluslararası sorunların çözümünde etkili olabilecek küresel bir aktör olması için ODGP’yi oluşturmuşlardır (Efe, 2008).

1 Aralık 2009’da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile Maastricht Antlaşması’yla belirlenen üç sütunlu Birlik politikaları sona ermiştir ve AB özellikle son 20 yılda kendi kıtası ve dışındaki anlaşmazlıkların çözümlerinde önemli rol üstlenmiştir. Lizbon Antlaşması daha kapsamlı ve güçlü bir Avrupa politikası oluşumunu vurgular ve bu anlaşmanın temel prensibi bölgesel ve küresel ölçekteki anlaşmazlıkların önlenmesini sağlamaktır (Ray, 1768). Uluslararası alanda barış ve istikrarı sağlamak AB’nin temel kuruluş amaçlarından olduğundan, Birlik çatışmanın önlenmesi ve arabuluculuk yöntemlerine önem vermektedir. Bu bağlamda insanların demokrasi, insan hakları ve iyi yönetim temelinde refah ve barış içinde yaşamalarını sağlamak için askeri yöntemler yerine daha yapıcı olan bu yöntemleri kullanmayı tercih etmektedir (The European Parliament, 2018). Ayrıca Birlik, Avrupa ve komşu coğrafyasında güvenlik açısından tehdit unsuru olabilecek anlaşmazlıkların çözümünde de çatışmaların önlenmesinin önemli bir enstrüman olarak kullanılmasından yanadır (The European Parliament, 2018).

AB, Schuman Planı’nın temeli üzerinde kendi bölgesinde barış, huzur ve istikrarı güvence altına almaya çalışırken komşu coğrafyasında bulunan Doğu Akdeniz’de de aynı amacı gütmektedir. Doğu Akdeniz’in Birlik için önem taşımasının ana sebeplerinden biri Birlik’in enerji kaynakları açısından Rusya’ya bağımlı olmak istememesidir. Buna ek olarak, AB bu bölgeden Orta veya Batı Avrupa’ya olası düzensiz göçmen akışlarını bloke etmek istemektedir (Diamantopoulou, 2020). Doğu Akdeniz uzun süreden beri tarihsel ve dinsel nedenlerden kaynaklanan meselelere ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca Birlik üyesi olan Kıbrıs ve Yunanistan gibi ülkelerin bölgede yer almaları ilgili coğrafyayı AB’nin merkezine almaktadır (Diamantopoulou, 2020).

AB’nin yakın coğrafyasındaki Doğu Akdeniz’e olan ilgisi yeni pazarlar açması ve bölgedeki ticaret ile yatırım hacmini arttırmasında görülebilir. Bu durumun dört sebebi vardır. Öncelikle bölge enerji kaynaklarının transferi açısından üye ülkeler için stratejik öneme sahiptir. Başka bir neden de Birlik’in ekonomik ve politik istikrarsızlığın sonucunda ortaya çıkan radikal terörist grupların bölgede etkili olmalarını istememesidir. Nitekim bu bölgeden terörist grupların 11 Eylül 2001’deki saldırılarda yer aldıkları bilinmektedir. Ayrıca Birlik bölgeden Avrupa’ya yasadışı geçişleri engellemek istemektedir. Son olarak, AB bölgedeki politik rejimlerle ekonomik iş birliğini yatırımlar aracılığıyla geliştirmeyi düşünmektedir (Aşkar Karakır ve Aknur, 2015: 13-15).

AB’nin Akdeniz bölgesine olan ilgisi söz konusu bölgeyle ilgili geliştirdiği politikalarda da gözlenebilir ve bu politikalar sırasıyla şöyledir: Küresel Akdeniz Politikası (1973), Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (1990), Avrupa-Akdeniz Ortaklığı/Barselona Süreci (1995), Akdeniz için Birlik-AiB (2008) ve Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Ortak Refah için Ortaklık (2011) (Aşkar Karakır ve Aknur, 2015: 13).

AB’nin Akdeniz bölgesine olan ilgisi 1960’lardan itibaren Avrupa ülkelerinin bölgede bulunan sömürgelerinden kopmalarıyla başlamıştır. Bu bağlamda AB, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika’da bulunan eski kolonileriyle daha yapıcı ve istikrarlı ilişkiler kurarak bölgedeki iklime siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda katkıda bulunmaya karar vermiştir. Birlik, 1972’de geliştirdiği Küresel Akdeniz Politikası ile de Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, Fas, Tunus, Malta gibi ülkelerle ikili ilişkilerin geliştirilmesi temelinde ticaret ve ortaklık anlaşmaları imzalamıştır (Kurtbağ, 2003: 74). Bu ikili anlaşmalar ilgili ülkelere gümrük muafiyetleri ve uygulanan kotaların kaldırılmasına yönelik avantajlarla serbest ticareti teşvik ederken şeklen ve uygulama açısından

yeterli olamamıştır. Bu durumun başlıca nedeni üye ülkelerin kendi yerli sanayilerini dış ticaretin gerektirdiği rekabete karşı koruyucu politikalarla güvenceye almaya çalışmalarıdır. Topluluk üyelerinin sosyal ve ekonomik kaygılarla koruyucu davranarak Akdeniz bölgesindeki ülkelerle gümrük birliği anlaşmaları yapmaktan kaçınmaları her iki taraf için de somut bir avantaja dönüşmemiştir (Kurtbağ, 2003: 74).

AT Komisyonu 1972’de Akdeniz bölgesiyle ilgili daha yapıcı ilişkiler kurabilmek için yeni bir inisiyatif geliştirilmesini istemiştir ve böylelikle Fransa’nın öncülüğünde Küresel Akdeniz Politikası geliştirilmiştir. Bu politika ile Akdeniz ülkeleriyle Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Genel Tarifeler ve Ticaret Anlaşması’nın (GATT) hükümleri temelinde ikili ticari ilişkiler kurmaya karar verilmiştir. Amaç Akdeniz ülkeleriyle ticari ve mali konularda istikrarlı ilişkiler inşa etmektir. Aynı hedef Aralık 1973’teki Kopenhag Zirvesi’nde Ortadoğu ülkelerini kapsayacak biçimde genişletilmiştir (Kurtbağ, 2003: 76). Birlik ayrıca 2000’li yılların başlarından itibaren de Akdeniz çevresi, Güney Kafkaslar ve Doğu Avrupa’da kendisine yakın ve komşu özelliği taşıyan ancak üyelik perspektifi olmayan ülkelerle kapsamlı iş birliği ve ortaklık içeren Avrupa Komşuluk Politikası’nı (AKP) benimsemiştir. Böylelikle AB jeostratejik açıdan önemli AKP ülkeleriyle yaşadığı yasadışı insan ve mal trafiği ve enerji tedariği gibi alanlardaki potansiyel sorunları çözmek istemiştir.

2. AB ve Önleyici Diplomasi

Hayatın kaçınılmaz bir parçası olan anlaşmazlık ve çatışmalar kişiler, toplumlar, kurumlar, organizasyonlar ve uluslar seviyelerinde yaşanabilir. Elde edilmek istenen hedef taraflar arasındaki rekabet aşamasını geçerse zararlı sonuçları olabilir dolayısıyla bunlarla ilgili etkili çözüm yolları bulunmalıdır (Moore, 2014). Uluslararası anlaşmazlık çözümüne iki egemen ülke arasındaki anlaşmazlık uluslararası seviyede yaşanıyorsa ya da bir ülkedeki iç savaş yerel olduğu kadar uluslararası da olup dışarıdan üçüncü taraf müdahalesi gerektiriyorsa ihtiyaç duyulur (Babbitt, 2009). Üçüncü taraf müdahalesi mevcut anlaşmazlığın çözümüyle ilgili nötr bir tarafın dahil olması demektir. Soğuk Savaş’ın sonundan itibaren üçüncü taraf müdahalesi daha çok önem kazanmış ancak anlaşmazlıkların çözümüne dahil olan tarafların özelliklerinin çeşitliliği ve çatışma alanlarındaki bölgesel kutuplaşmalardan dolayı kolay uygulanamamıştır (Irrera, 2015). Soğuk Savaş esnasında jeopolitik açıdan stratejik öneme sahip olan bölge ve lokasyonlar birlik, filo ve askeri teçhizatın hareket kabiliyeti açısından dikkat çekiyordu. Oysa günümüzde boğazlar, boru

hatları ve adalar gibi stratejik alanlar askerî açıdan değil de ekonomik açıdan daha fazla ön plana çıkmaktadır (Wallensteen, 2002).

Önleyici diplomasi genel anlamda anlaşmazlık çözümüyle benzer anlamda kullanılıp anlaşmazlıkların savaşa dönüşmemesi için yapılan her türlü çabayı kapsar. Bu bağlamda önleyici diplomaside yükselen tansiyonun düşmesi için müzakere, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırma gibi farklı diplomatik yöntemlere başvurulur (Banim ve Pejsova, 2017). Önleyici diplomasi herhangi bir konudaki anlaşmazlık ortaya çıkar çıkmaz altında yatan olası sebepleri inceler ve sorunun çözümüyle ilgili temsilci ve iyi niyet elçileri atama, bölgesel merkezlerin kurulması ve sorunlu bölgelere fon ayırmak gibi çeşitli diplomatik araçlardan da yararlanır (Banim ve Pejsova, 2017). Bu bağlamda önleyici diplomasi anlaşmazlık yaşanan alanlarda barışın tesisi için her türlü kamusal ve özel diplomatik yolları kullanır.

Önleyici diplomasi günümüzde uygun maliyetli olduğu için barışı koruma veya insani müdahale gibi yöntemlere nazaran daha fazla tercih edilir. Önleyici diplomasi kavramı ilk olarak Birleşmiş Milletler (BM) eski sekreteri Dag Hammarskjöld tarafından adlandırılmış ve BM tarafından o tarihten itibaren anlaşmazlıkların çözümü ve küresel ölçekte barış ve güvenliğin tesisi ve korunması için kullanılmıştır (Ramcharan, 1945). Önleyici diplomasi kavramının 1960'ta Hammarskjöld tarafından kullanılması sadece BM için değil, aynı zamanda Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO), AB ve Afrika Birliği (AfB) gibi uluslararası ve bölgesel kurumlar için de rönesans niteliği taşır (Zyck ve Muggah, 2012). Önleyici diplomasi ve çatışmayı önleme kavramlarının ikisi de barış tesisi ve istikrarını sağlamak için farklı politikalar, enstrümanlar ve kurumlar aracılığıyla altyapı oluşturma amacıyla kullanılır.

AB uluslararası arenadaki politik meselelerin barış ve güvenlik ekseninde çözümü konusunda BM'nin stratejik bir ortağıdır. Bu ortaklıkta AB'nin çok taraflı bir sisteminin olması ve İkinci Dünya Savaşı'ndan beri birçok barış inşası projesini yürütmüş olmasının rolü büyüktür. Her iki örgüt de anlaşmazlık durumunda tansiyonun düşürülerek mevcut problemin şiddetli bir çatışmaya dönüşmesini engellemeyi hedeflemektedir (Department of Political and Peacebuilding Affairs (DPPA), 1992). AB'nin önleyici diplomasiyi dış politika aracı olarak benimsemesinin nedeni son 20 yılda dünyadaki silahlı çatışmaların sayısında düşüş olmasına rağmen Suriye ve Libya'da görüldüğü üzere uzun süren anlaşmazlıkların etkilerinin yıkıcı olmasıdır (Juncos ve Blockmans, 2018). Lizbon Antlaşması AB'ye çatışma önlemeyi ve barış inşasını ana dış politika

araçları olarak kullanma konusunda yetki vermiştir ancak AB bu araçların kullanımında dört temel sorun yaşamaktadır. Örneğin AB anlaşmazlıklarla ilgili erken uyarı ve erken reaksiyon mekanizmaları arasındaki boşluğu doldurmakta sıkıntı yaşamaktadır. Bu bağlamda, Birlik tansiyonun yükselmesinin erken işaretlerini alıp gelecekteki olası anlaşmazlıkların engellenmesi konusunda önlem almalıdır. AB ayrıca her uluslararası organizasyon yetki kullanımı, kurumlar ve perspektifler açısından farklı olduğundan BM ve NATO gibi organizasyonlarla entegrasyonu arttırmak zorundadır. AB'nin yaşadığı üçüncü sorun ise politik ve operasyonel seviyelerde sivil ve askeri aktörler arasındaki eşgüdümü arttırmasının beklenmesidir. Son olarak Birlik anlaşmazlıkların çözümünde meselelerin yerel düzeyde yaşanıyor olmasını önkoşul olarak öne sürmelidir (Juncos ve Blockmans, 2018).

Önleyici diplomaside anlaşmazlığın temelindeki sebepleri bilmek önemlidir. Yeni bir ekonomik bağlamdan kaynaklanan sosyal değişiklik, stratejik açıdan tartışmalı bir sınır ya da bölgede doğal kaynak keşfi veya yeni bir inanç sistemi yaşanan bir anlaşmazlığın altta yatan sebepleri olabilir (Ramsbotham vd., 2016). Ayrıca çatışmanın taraflarının beklenti ve çıkarları doğrultusunda benimsedikleri tutum, seçenek ve stratejiler olası anlaşmazlık sebebi olabilir dolayısıyla çatışan tarafların çıkar ve amaçları doğrultusunda uzlaşamamaları sorunun çözümünü neredeyse imkansızlaştırmaktadır. Bu bağlamda ortak politik kültüre sahip olmak anlaşmazlık çözümünde müzakerelerin başarısını arttırır (Ramsbotham vd., 2016).

Anlaşmazlığın önlenmesi süreci erken ya da geç önleme olarak sınıflandırılabilir. Erken önleme çatışan tarafların aralarındaki tansiyonun düşmesini sağlamak için diyalogun arttırılmasını hedeflerken geç önleme anlaşmazlıkların tekrar ortaya çıkmasını engellemeye odaklanır (Peace and Conflict Tool Box, 2017). Anlaşmazlıkların çözümünde farklı yöntem ve stratejiler kullanılabilir. Örneğin doğrudan önleme mevcut anlaşmazlığın kötüleşerek şiddete dönmesini engellemek için arabuluculuk, uluslararası misyonların konuşlandırılması ve barış bölgelerinin inşası gibi kısa vadeli inisiyatiflerin alınmasını gerektirir (Peace and Conflict Tool Box, 2017). Öte yandan, yapısal (veya derin) önleme sorunların altındaki temel ekonomik, sosyal, politik sebeplerle ilgilenir ve bu sorunların kitlesel şiddete ulaşmadan çözülmesi doğrultusunda uzun vadeli önlemlerin alınmasına odaklanır (Ramsbotham vd., 2016). AB önleyici diplomasiyi dış politika stratejisi olarak kullanmaktadır. Bu çalışma AB'nin Kıbrıs ve Libya vakaları özelinde önleyici diplomasisinin etkinliğini araştırır. AB'nin önleyici diplomasi araçlarından söz konusu vaka

çalışmalarında da kullanabileceği yöntem ve araçlar şunlardır: yaptırım yönetimi, müzakere, arabuluculuk ve uzlaşma.

Yaptırımlar diplomatik, ekonomik ya da ticari alanlarda yaşanan sorunların bireysel, bölgesel ve uluslararası seviyelerdeki çözümleriyle ilgili uygulanan cezai kısıtlamalardır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) yaptırım yönetimini dünyada barışın ve güvenliğin tesisi ve sürdürülebilirliği için askeri önlemlere alternatif olarak kullanır (The United Nations Security Council, 1945). BMGK'nın uyguladığı sınırlayıcı önlemler bilinenin aksine cezai yaptırımlar gerektirmeyip Libya ve Gine-Bissau örneklerinde de görüldüğü gibi yaptırımların uygulandığı ülkelerdeki hükümetlerle iş birliğine odaklanır. BMGK'nın uyguladığı yaptırım yönetiminin başlıca amaçları şunlardır: insan haklarının korunması, terörizmin engellenmesi, silahsızlanmayı sağlamak, geçiş dönemlerinin ılımlı olmasını sağlamak ve anayasal olmayan yönetim değişikliklerini engellemektir (The United Nations Security Council, 1945). BMGK gibi AB de kendi Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (ODGP) temelinde bölgesel ve uluslararası seviyedeki mevcut ya da potansiyel anlaşmazlıkları engellemek ya da çözmek için yaptırım yönetimi uygular. AB'nin uyguladığı yaptırımlar da BM'ninkiler gibi cezai olmayıp beklenen davranışı elde etmek için uygulanır. AB'nin yürüttüğü başlıca yaptırım yönetimleri şu amaçları gerçekleştirmek içindir: barış ve güvenliği küresel ölçekte geliştirmek, anlaşmazlıkların önlenmesi, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü arttırmak, insan haklarını korumak ve uluslararası hukukun temel prensiplerini güvenceye almak (European Commission, 1951). Başka bir deyişle, AB yaptırım yönetimi uygularken hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin iyileştirilmesi gibi konularda kendi olgusal çerçeve yapısı doğrultusunda hareket eder.

Müzakere anlaşmazlık ya da rekabet yaşayan tarafların sonunda anlaşmazlık yaşadıkları meselelerde gönüllü olarak müzakere sürecini başlatmalarıyla olur. Bu süreçte taraflar kendi ihtiyaç ve çıkarları çerçevesinde anlaşmaya varırlar (Moore, 2014). Müzakere süreci sırasıyla anlaşmazlığın engellenmesi, yönetimi, çözümü ve dönüşümü aşamalarını kapsar. Öncelikle çatışma ikliminin kötüleşmesi engellenir ve müzakere süreci politik bir strateji olarak şiddetin yerine geçer. Son olarak da çatışan taraflar arasındaki anlaşmanın daha yapıcı iletişim şekline dönüşmesi sağlanır (Zartman, 2009). Müzakere süreci çatışan tarafların ortak çıkarlarını karşılamak için anlaşmaya razı olmalarıyla başlar. Bazen her ne kadar taraflar farklı hedeflere odaklansalar da mevcut sorunların çözümü konusunda ortak bir zemin etrafında birleşebilirler. Müzakere sürecinde en önemli aşama sorunların çözümüne işaret ettiği için ortak anlaşma

imzalamaktır (The United Nations, 1945). Müzakereler iki taraflı, çok taraflı, umumi ya da gizli bir biçimde sürdürülebilir. Müzakere süreci uluslararası ya da bölgesel kurumlar tarafından yönetilebileceği gibi devlet dışı ya da bireysel teröristler ve terör grupları gibi devlet karşıtı sivil aktörler tarafından da idare edilebilir (Gardner, 2011). Çok taraflı müzakereler ya da diplomatik mevzuat çağı 1945'te BM'nin San Francisco Konferansı'nda kurulmasıyla başlamıştır ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren ağırlıklı olarak uygulanmıştır (Zartman, 1994).

Müzakere süreci çıkmaza girip herhangi bir somut başarı elde edilemezse sorun yaşayan taraflar diğer bir anlaşmazlık çözümü yöntemi olan arabuluculuğa başvururlar. Müzakerelerin uzantısı olarak da adlandırılabilen arabuluculuk mevcut sorunun çözümü konusunda üçüncü tarafın katkısını gerektirir (Moore, 2014). Arabulucular tarafından yönetilen süreç temelde şu amaçları gerçekleştirmeye çalışır: çatışan taraflar arasındaki iletişimi başlatmak ya da ilerletmek, daha saygılı ve yapıcı ilişkiler kurmak için gerekli ortamların sağlanması, taraflara birbirlerinin ihtiyaç ve çıkarları konusunda farkındalık oluşturmak için yardımcı olmak, daha etkili müzakere yöntemleri kullanmak ve ortak anlaşmalar imzalamak (Moore, 2014). Uluslararası arabuluculuk bölgesel, uluslararası, devlete ait ya da sivil organizasyonlar tarafından yönetilebilir. Hükümetlerin yanında bölgesel ve uluslararası organizasyonlarla da çalışan hükümet dışı organizasyonların tarih boyunca başarılı oldukları görülmüştür (Kayrak, 2019). Bir barış projesi olan AB Lizbon Antlaşması'nda alınan kararlar temelinde bölgesel ve uluslararası seviyelerde yaşanan anlaşmazlıkların engellenmesi ya da çözülmesi konusunda inisiyatif alır (European Parliament, 1951). AB'nin anlaşmazlık çözümünde arabuluculuğu tercih etmesi Avrupa Parlamentosu'nun (AP) 12 Mart 2019'da Birlik'in kendi etki alanı dışında gelişen anlaşmazlıklara çözüm bulmasını içeren Küresel Stratejisi'yle ilgilidir (European Parliament, 1951). AB arabuluculuk sürecinde kısa ve uzun vadeli yöntemler uygular. AB'nin kısa vadeli yöntemi resmi görevlilerinin eşgüdümünde anlaşmazlıkların çözümüyle ilgili ortak strateji geliştirmek ve anlaşmazlık analizi yapmak gibi acil önlemler içerirken uzun vadeli yöntemler anlaşmazlıkların altında yatan daha derin sebeplerin incelenmesini içerir. AB'nin daimî kadrosu içinde arabuluculuk çalışmalarını yürüten görevliler şunlardır: Yüksek Temsilci, Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi, Özel Temsilciler ile AB delegasyonları ve misyonları yöneticileri (European Parliament, 1951).

Ülkeler güç dengesi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve coğrafi setler aracılığıyla komşularıyla barış içinde yaşayıp sınırlarını güvenceye alırlar. Oysaki bunu sağlamak eski düşman ülkeler için uzlaşma süreci yaşamadan zor olabilir (Wu ve Yang, 2016). Uzlaşma genel olarak

aralarında geçmişe dayalı husumet olan iki ülkenin karşılıklı olarak yapıcı ve işbirlikçi ilişkiler kurmaya karar vererek geçmişte yaşanan talihsiz olaylarla yüzleşip barışma sürecidir. Uzlaşma sürecinde dengeli ve barışçıl bir iklim sağlamanın birinci koşulu tarafların geçmişte yaşanan düşmanlıklarla yüzleşip bunları kabul etmeleridir. Sürdürülebilir barış anlaşmazlık yaşayan tarafların ekonomik, politik ve kültürel seviyelerde birbirlerinin ihtiyaç ve çıkarlarına anlayış ve saygı temelinde yaklaşımlarıyla gerçekleşir (Wu ve Yang, 2016). Ülkeler negatif tutum, şiddet eğilimi ve benmerkezciliği bırakmadıkları sürece geçmişleriyle ilgili husumet yaşanan konularda uzlaşamazlar. Genel olarak bir zamanlar birbirine düşman olan ülkelerin tarihte yaşanan olumsuz eylemlerle yüzleşmeleri için aşağıdaki yöntemleri uygulamaları gerekir: geçmişte yaşanan husumetle ilgili farkındalık yaratmak, tarihle ilgili çok taraflı bakış açısı geliştirmek, geçmişte yaşanan olaylarla ilgili farklı yazılı doküman ve bakış açılarına başvurmak, ortak tarihsel anlatılar oluşturmak ve geçmişte yaşanan travmatik anlaşmazlıklarla başa çıkmak ve onları iyileştirmek için yöntemler geliştirmek (Bilali ve Mahmoud, 2017). Uzlaşma sürecinde genellikle komşu olan taraflar geçmişte yaşanan sorunlarla alakalı belgesel, konferans, seminer gibi projeler aracılığıyla birbirine karşı yabancı düşmanlığı, Yahudi karşıtlığı ve ırkçılık gibi geçmişteki her türlü husumeti besleyen davranış ve tutumlardan kaçınmalıdırlar.

3. Kıbrıs Meselesi

Akdeniz’in kuzeydoğusunda bulunan Kıbrıs bölgede Sicilya ve Sardinya adalarından sonra en büyük üçüncü adadır. Doğu Akdeniz’de yer alan Kıbrıs adası tarih boyunca birçok kez el değiştirmiş ve sırasıyla Mısırlılar, Hititler, Persler, Antik Makedonya Krallığı (Büyük İskender), Romalılar, Bizanslılar, Cenevizliler, Memlükler ve Venedikliler tarafından yönetilmiştir (Güler, 2004: 101). Ada, 1571’de Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiş ve 307 yıl Osmanlı hakimiyeti altında kalmıştır. Ada, Venedikliler tarafından yönetilirken Katolik Venediklilerin yerli Ortodoks Rumlara karşı uyguladıkları eziyet ve baskıdan dolayı dönemin Ortodoks Başpiskoposu Osmanlı Devleti’nin inanç ve kültürlere olan saygısını bildiği için Sultan İkinci Selim’den Ada’nın fethedilmesini istemiştir ve bu bağlamda yerli Ortodoks Rumlar fetih esnasında Osmanlı Devleti’ne yardımcı olmuşlardır (Güler, 2004: 102). Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs’a olan ilgisinin başka bir nedeni de Ada’nın korsan gemilerin üssü haline gelmesi ve bu yüzden de Suriye ve Anadolu toprakları için tehdit oluşturmasıdır. Ada’nın fetih nedenlerinden bir başkası da Osmanlı Devleti’ne Akdeniz’den Kızıldeniz’e ve oradan da Hint Okyanusu’na açılmayı kolaylaştıracak olan Süveyş Kanalı Projesi’dir ve bu proje Ada alınmadan hayata geçemeyecektir (Güler, 2004: 102).

1877-1878 yılları arasında devam eden ve Osmanlı Devleti’nin yenilgisiyle sonuçlanan Osmanlı-Rus savaşı Doğu Akdeniz bölgesinde koloni kurarak bölgede ekonomik ve ticari anlamda hakimiyet elde etmek isteyen Birleşik Krallık’ı harekete geçirmiştir. Birleşik Krallık Kıbrıs’ı alarak aynı zamanda Hindistan sömürge yolunu güvenceye almayı ve Anadolu’yu daha rahat kontrol edebilmeyi hedeflemekteydi (Günay, 2007). Ada, 1878’de hükümler hakkı Osmanlı Devleti’nde kalma koşuluyla Birleşik Krallık’a devredilmiştir. Osmanlı Devleti ve Birleşik Krallık Birinci Dünya Savaşı’nda ayrı bloklarda yer aldıklarından 1914’te Birleşik Krallık tek taraflı olarak Kıbrıs’ı ilhak etmiştir ve bu durumu Türkiye 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile tanımıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 1923).

Ada’da yaşayan Türk ve Rum topluluklarının arasında sosyal, kültürel ve ticari anlamda ortak ilişkiler sağlanamamıştır bu yüzden 1931’den itibaren Ada’daki Rumlar Yunanistan ile birleşerek ‘Elen’ Adası oluşturmak için Enosis (Yunanca Enosis\Ένωσις anlamı: birleşme, ilhak) kampanyası başlatmışlardır. Yunanistan 1954-1958 yılları arasında Ada’da ‘self-determinasyon’ hakkını elde etmek için BM’ye başvurmuştur. Bu gelişmeler sürerken yaşadıkları 33 karma köyden ayrılmak zorunda kalan Kıbrıslı Türkler kendilerinin de ‘self-determinasyon’ hakkı bulunduğunu ileri sürerek Enosis’e karşı Taksim görüşünü benimsemişlerdir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1923). Kıbrıslı Rumların Yunanistan’la birleşmek için geliştirdikleri Enosis girişiminin BM tarafından kabul görmemesi ve Ada’daki Türklerin Türkiye tarafından desteklenmesinden dolayı meseleye çözüm bulabilmek için Türkiye ile Yunanistan arasında müzakereler başlamıştır. Zürih ve Londra’daki uluslararası antlaşmalardan sonra 1960 yılında Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık garantörlüğünde Ada’daki Türk ve Rum halkları arasında eşitlik ve ortaklık temeline dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1923). Birleşik Krallık ise Ada’da aynı yıl imzalanan antlaşmaya bağlı olarak Ağrotur ve Dikelya’daki jeopolitik ve jeostratejik açılardan önem taşıyan Egemen Üs Bölgeleri’ni bölgedeki siyasi ve askeri ağırlığını muhafaza etmek için kurmuştur (Dumlu, 2022).

Kıbrıs Cumhuriyeti 1963 yılında Ada’daki Rum halkın kurucu antlaşmalara uymayarak Kıbrıslı Türklere eziyet ve baskı uyguladıkları için son bulmuştur. Ada’daki soydaşlarının haklarını korumak isteyen Türkiye uluslararası antlaşmaların kendine tanıdığı garantörlük hakkını kullanarak 1974’te Kıbrıs Barış Harekâtı düzenleyerek Ada’da yaşayan Türklerin güvenliğini sağlamıştır (Çelik ve Çelebi, 2020: 168). Kıbrıslı Türkler 1983 yılında kurulan KKTC ile devlet statüsünde temsil edilme hakkı kazanmıştır. KKTC’nin kuruluşundan itibaren GKRY ile somut bir

uzlaşma ortamı oluşmamış ve Kıbrıslı Türk ile Rum halklar arasında yaşanan sorunlar daha da derinleşmiştir. AB, 1990’dan sonra Kıbrıs meselesine müdahil olmuş ve Ada’daki Rum tarafının tüm Ada’yı temsilen tam üyelik başvurusunu kabul etmiştir. Bu durum Zürih ve Londra antlaşmalarında belirtilen Türkiye ve Yunanistan’ın birlikte üye olmadıkları herhangi bir kuruluşa Kıbrıs’ın da üye olamayacağı maddesine aykırıdır (Çelik ve Çelebi, 2020: 190-192). BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın Ada’daki derinleşen sorunların çözümüyle alakalı geliştirdiği Annan Planı, Ada’nın iki tarafında da referanduma götürülmüştür. Kıbrıslı Türklerin kabul ettikleri plan Rumlar tarafından reddedilmesine rağmen Rumlar adeta ödüllendirilmiş ve 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla AB’ye üye olmuşlardır. Kıbrıslı Türkler o dönem Ada’daki sorunların eşit ve egemen iki toplumlu federatif bir yönetim biçimiyle çözülmesini istemişlerdir. 2017’de Crans Montana’da yapılan görüşmelerde Türk tarafının bu isteği yine reddedilmiştir (Çelik ve Çelebi, 2020: 190-192). Kıbrıs meselesiyle ilgili uluslararası girişimlere rağmen hala uzlaşma sağlanamamış olması Ada’yla ilgili sorunların çözümsüzlüğünü derinleştirmiştir.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgeleri yaşanan Arap Ayaklanmaları ve Amerikalıların 2011’de Irak’tan çekilmeleriyle ortaya çıkan İslam Devleti’nin (İD) kurulması gibi sorunlarla sarsılmıştır. Bölgedeki istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı Doğu Akdeniz’de yeni enerji kaynaklarının bulunmasıyla daha da kötüye gitmiştir (Tziarras, 2019). Türkiye ve Yunanistan arasındaki tarihsel husumet 2009’dan itibaren tekrar alevlenmiştir. NATO, Almanya ve ABD’nin arabuluculuk çabalarıyla iki taraf aynı masa etrafında toplanmaya ikna olmuştur (Tsafos, 2020). Ancak mevcut jeopolitik gerilim ortamının kısa vadede taraflar arasında barış ve istikrar ortamı oluşturması mümkün görünmemektedir. Ağustos 2020’de Türk ve Yunan donanmalarına ait iki fırkateynin çarpışması bölgedeki gerilimi daha da arttırmıştır. Çarpışma Türk ve Yunan donanmalarına ait gemilerin Türkiye’ye ait Oruç Reis adlı sismik araştırma gemisinin faaliyetlerini gözlemlerlerken olmuştur. O günden itibaren bölge Rusya, Fransa ve ABD’nin askeri tatbikatlarına ev sahipliği yapmıştır.

21. yüzyılın başında İsrail ve Kıbrıs arasındaki deniz yatağında bulunan enerji rezervleri bu iki ülkenin mevcut ve gelecekte bulunacak olan kaynakların çıkarılmasıyla ilgili projeler geliştirmesine imkân tanımıştır. Öte yandan, bölgedeki son durum MEB aynı kıyıyı paylaşan ülkeler arasında nasıl düzenleneceğinin net olmaması açısından sorun yaratmaktadır. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de önemli bir aktör olmasının çeşitli nedenleri vardır. Aynı kıyı şeridini paylaşan ülke buradan çıkarılan enerji kaynaklarının yabancı pazarlara transferi konusunda oldukça

isteklidir. Türkiye’nin bu konudaki arzusu ülkenin enerji konusunda dışa bağımlılığından dolayıdır (Grigoriadis, 2014). Ayrıca Türkiye’nin Yunanistan’la tarihe dayalı husumeti ve İsrail’le uzun süre diplomatik ilişkilerini dondurmuş olması da Türkiye’nin yalnızlaşmasına sebep olmakla birlikte bölgede önemli bir aktör olduğu gerçeğini göstermektedir.

Türkiye’nin Emekli Amiral Cem Gürdeniz tarafından geliştirilen ve Mavi Vatan olarak adlandırılan jeopolitik doktrini üç sütundan oluşmaktadır. Mavi Vatan’ın birinci sütunu denizciliğin 21. yüzyılda geliştirilmesine vurgu yaparken ikinci sütunu MEB gibi denizcilikle ilgili yetki alanı kavramlarını kapsar. Öğretinin üçüncü sütunu da Türkiye’nin denizcilikteki çıkarlarının korunmasıyla ilgilidir (Rodriguez, 2020). Mavi Vatan kısaca Türkiye’nin çok uzun süredir ihmal ettiği denizcilikteki çıkarlarını korumayı amaçlayan ve ülkenin kendini savunma prensibine dayalı gerçekçi bir öğreti olarak tanımlanabilir. Mavi Vatan kavramının muhteviyatının oluşmasında çok önemli katkısı olan ve doktrinin fikir babası sayılan Doç. Dr. Cihat Yayıcı’ya göre, Mavi Vatan doktrininin temel prensipleri ‘Oransallık’, ‘Kapatmama’, ‘Coğrafyanın Üstünlüğü’, ‘Ana Karaların Adalardan Üstün Olması’ ve ‘Hakkaniyettir’ (Türk Denizcilik ve Global Stratejiler Merkezi, 2022). Öte yandan, yabancı ülkeler Mavi Vatan kavramını Doğu Akdeniz’de keşfedilen büyük enerji rezervleri üzerinden Türkiye’nin kendi çıkarlarını gözetmesi olarak yorumlamaktadırlar. Türkiye ise bölgedeki enerji kaynaklarına olan ilgisini bu kaynakların kendi MEB’inde bulunmuş olmasına dayandırmaktadır. Türkiye’nin bu iddiası bölgedeki GKRY ve Yunanistan’ın çıkarlarıyla ters düşmektedir. Bu sebepten dolayı GKRY ve Yunanistan, Türkiye’yi BM’nin Deniz Hukuku ile ilgili kurallarını çiğneyerek kendi egemenliklerini ihlal etmekle suçlamaktadır. Ayrıca Türkiye’nin Mavi Vatan stratejisini agresif ve düşmanca bulduklarını belirtmektedirler (Gingeras, 2020).

AB’nin Kıbrıs meselesinde etkin bir rol oynayıp oynayamayacağı taraflar arasında tartışmalı bir konudur. AB üyesi olan GKRY ve Yunanistan AB’nin meselenin çözümünde aktif bir rol oynamasını isterlerken hala aday statüsünde olan Türkiye bu konuya sıcak bakmamaktadır. Türkiye, iki üyesi bu meselede taraf olduğu için AB’nin kendi üyelerinin çıkarlarını koruyacağını dolayısıyla tarafsız olamayacağını düşünmektedir ve meselenin uluslararası hukuk kurallarına dayalı olarak çözülmesinden yanadır (Ülgen, 2020). Bu arada, Kıbrıs meselesinin taraflarından Türkiye ve Yunanistan’ın NATO üyeleri olmalarına rağmen bölgedeki potansiyel çatışma ikliminin yumuşamaması yaman bir çelişki olarak kalmaktadır.

Türkiye’nin Doğu Akdeniz politikasını dayandırdığı Mavi Vatan doktrini Kıbrıs meselesinde gerekirse askeri önlemlerin dahil alınabileceğini savunurken bir yandan da İsrail, Mısır ve Beşar-el Esad Yönetimi ile ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Türkiye’nin Doğu Akdeniz politikası AB üyesi ülkeler tarafından genel olarak fazla iddialı ve cüretkâr bulunmaktadır (Adar ve Toygür, 2020). Fransa Libya üzerinden Türkiye ile sorun yaşamakta ve bu bağlamda Akdeniz Barışı’nın (Pax Mediterranea) kuruluşunun bölgedeki iş birliğini arttırırken Türkiye’nin sözde emperyal fantezilerini engelleyeceğini iddia etmiştir. Öte yandan, Malta, İtalya ve İspanya gibi kıtanın güneyindeki ülkeler Türkiye ile kendi stratejik ve güvenlik odaklı çıkarları temelinde daha yumuşak ve dengeli ilişkiler kurmayı desteklemektedirler. Ülkesinde dünyadaki en büyük Türk diasporasını barındıran Almanya da Türkiye ile diyalog temelinde yapıcı ilişkiler kurulmasını önermektedir (Adar ve Toygür, 2020). Özetle, Doğu Akdeniz’de Fransa kötü polis Almanya ise iyi polis rolleriyle diplomatik anlamda denge siyaseti yürütmek istemektedirler.

Lizbon Antlaşması ile sadece Avrupa kıtası içinde değil küresel ölçekte de barış ve istikrarın sağlanması konusunda kararlı olan AB, Kıbrıs meselesinde küresel bir aktör olarak önleyici diplomasisinde kullandığı yöntemlerle etkin bir rol oynayabilir. AB derinleşen sorunun çözümüyle ilgili BM ile Ada’nın iki garantör ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında somut sonuç alınmadan kesintilerle devam eden müzakerelerde daha aktif rol alıp anlaşmazlığın çözümüne katkıda bulunmalıdır. Kıbrıs meselesi anlaşmazlık yaşayan taraflar arasındaki tarihsel husumete bağlı olduğundan AB Ada’da önleyici diplomasi araçlarından uzlaştırma yönetimini de kullanmalıdır. Meselenin tarafları olan Türkiye ve Yunanistan’ın uzlaştırma sürecinde yüzleşerek birbirlerini affetmeleri kolaylaştırılmalıdır. Bu bağlamda iki ülkenin karşılıklı olarak arşivlerini açmaları ve hükümet dışı organizasyonların sürece dahil olup seminer ve konferanslar düzenlemeleri teşvik edilmelidir. Böylelikle iki tarafın geçmişle ilgili yaşanan sorunları ve nedenlerini kabul edip ileriye dönük yapıcı ve istikrarlı barış ortamı tesisi konusunda uzlaşmaya varmaları sağlanabilir.

4. Libya Meselesi

Kuzey Afrika’da bulunan Libya’nın doğusunda Mısır, güneydoğusunda Sudan ve güneyinde Çad ve Nijer bulunmaktadır. Libya, Tunus ve Cezayir’le de sınır komşusudur ve Akdeniz’de uzun bir kıyı şeridine sahip olduğu için ülkede deniz yolu taşımacılığı ve balıkçılık gelişmiştir. Afrika’daki en geniş petrol rezervlerine sahip olan ülkenin yönetim şekli üniter-parlamentar cumhuriyettir ve kuzeyde Batı Trablus, güneyde Fizan ve doğuda Sirenyka olmak

üzere üç bölgeden oluşur. Libya'nın yeraltı kaynakları ve madenler bakımından en zengin başlıca şehirleri Fizan, Bingazi, Saba ve Mısırata'dır (Kurban, 2020). 1911'de İtalyanlar Osmanlı Devleti'nden Libya'yı alıp sömürgeleştirmişlerdir. Jeopolitik açıdan bulunduğu bölgede stratejik öneme sahip bir aktör olan Libya ancak 1951'de bağımsızlık kazanarak 1953'te de Arap Birliği üyesi olmuştur (Britannica, 2022).

Libya'nın 1950'lerin sonunda petrol bulunana kadar doğal kaynaklar açısından fakir bir ülke olduğu düşünülmekteydi bu yüzden ülke ekonomik açıdan dış yardıma muhtaçtı. Ancak petrolün bulunması ülkede ekonomik anlamda adeta bir devrim yaratmıştır ve hükümet yüksek petrol gelirleriyle tarım ve endüstriye de yatırım yapmıştır. Siyasal ve sosyal açıdan eşitlik ve doğrudan demokrasi temelinde nevi şahsına münhasır politik bir ideolojiye sahip olan ve çok uzun süre ülkeyi yöneten Muammer el-Kaddafi'nin aslında kendi yakın çevresi ve güvenlik şeflerini önceleyen otoriter bir yönetim biçimi vardı (Brown L. C., 2022). Kaddafi'nin baskıcı yönetimine karşı ayaklanan muhalefetin tepkisi Arap Baharı'nın da etkisiyle kısa sürede iç savaşa dönüşmüş ve 2011'de 40 yıldan fazla bir süre ülkeyi yöneten fiili lider yönetimden indirilmiştir (Britannica, 2022).

Libya'daki iç savaşta Kaddafi yönetiminin göstericilere uyguladığı orantısız şiddetten dolayı iç savaş kötüleşince BM üye ülkelerden hava ve deniz yollarıyla ülkeye müdahale istemiştir. 2011'in ortalarına doğru birkaç ay süren iç savaş sonucunda Kaddafi hükümeti düşmüştür ve ülke yönetimi geçici hükümete devredilmiştir. Kaddafi yönetiminin düşürülmesinde NATO'nun halk ayaklanmasını desteklemesi önemli rol oynamıştır. Geçici hükümet 2012'de seçilmiş hükümete yönetimi devretmiştir. Seçilmiş hükümet 2014'te yapılan ve düşük seçmen katılımının olduğu tartışmalı ikinci seçimden sonra yönetimi bırakmak zorunda kalmıştır (Illionis Library, 2022). 2014'ten sonra Libya'da iç savaş tekrar başlamış ve bu dönemde General Halife Hafter tarafından birkaç kez darbe girişimi olmuştur. Çatışan taraflar BM-destekli ve uluslararası arenada da tanınan Libya'nın resmi hükümeti olan Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile Tobruk merkezli General Hafter liderliğindeki temsilciler meclisidir (Illionis Library, 2022).

Libya'daki iç savaş gitgide daha kötüye gitmiş ve ülke siyasi ve etnik açılardan çeşitli aşiretler, kabileler, terörist grupları ve bölgedeki doğal kaynaklar üzerinden çıkarları olan dış aktörler tarafından kaos ve istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Libya 2010 yılı itibarıyla sahip olduğu 46.4 milyar varillik rezerviyle dünyanın en büyük petrol rezervine sahip 10 ülke arasında olup iç

savaş başlamadan önce petrol ihracatının %85’ini Avrupa’ya yapmaktaydı. Ancak iç savaştan sonra Libya’nın ihracatı önemli ölçüde düşmüş bu yüzden ülke petrol gelirleri üzerinden ciddi zarara uğramıştır. Uluslararası enerji kuruluşlarının raporlarına göre Libya’da halihazırda keşfedilmemiş geniş petrol yatakları bulunmaktadır (Malla, 2020). Ancak ülkedeki çatışma iklimi petrol arama faaliyetlerini ciddi biçimde engellemektedir.

Libya’nın doğusunda Sidre’den Bingazi’ye kadar 350 km’lik alanı kaplayan ve Petrol Hilali diye anılan bölge ülkenin toplam petrol ihracatının yaklaşık %60’ını oluşturmaktadır. Ancak Hafter’e bağlı Petrol Tesisleri Muhafızları olarak anılan silahlı grup Petrol Hilali bölgesinde yer alan birçok petrol tesisinin işletmesini durdurmuştur (Malla, 2020). 2014’ten itibaren Hafter ve taraftarlarının petrol üretimi açısından ülkeyi milyarlarca dolar zarara uğrattıkları bilinmektedir. Ülke petrol gelirlerinden mahrum kalınca Merkez Bankası’nın rezervleri ciddi biçimde düşmüş bu yüzden gıda temini, eğitim, sağlık ve kamu çalışanlarının maaşlarının ödenmesi gibi temel konularda önemli sorunlar yaşanmıştır (Malla, 2020). Bu bağlamda beklenenin aksine Kaddafi’nin düşürülmesinin ülkeyi ekonomik, politik ve sosyal anlamda istikrar ve refaha kavuşturmadığı görülmüştür. Ülkedeki siyasi gruplar ve kabileler petrol üzerinden nüfuzlarını artırma hırsıyla adeta doğal kaynakları çarçur etmişlerdir.

2014 yılından itibaren Libya İç Savaşı’nda yabancı aktörlerin rolleri önem kazanmıştır. Bu bağlamda Hafter’in en büyük savunucularından ve mali destekçilerinden olan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ülkede bulunan çeşitli aşiret ve siyasi gruplarla birlikte İsrail lobilerini de yanına alarak etki alanını arttırmıştır (Düzsöz, 2021: 315). Öte yandan, Körfez Savaşı’ndan itibaren Libya’dan ucuz petrol aldığı bilinen Mısır’ın NATO’nun ülkedeki iç savaşa müdahalesinde ve sonrasında aşiretlerin siyasi eylemlerinin düzenlenmesi konularında rol oynadığı bilinmektedir. BAE ve Mısır’ın Hafter’in yanında yer almalarının başka bir sebebi de Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) lideri olan Fayez Mustafa el-Sarraj’ın radikal İslamcı grupları desteklediği iddialarıdır (Düzsöz, 2021: 316). Rusya da kendisine askeri üs sağlayabileceğini düşündüğü Hafter’in yanında yer almıştır. Fransa’nın da desteğini alan Hafter eski bir general olma kimliğinden siyasi bir aktör olmaya terfi etmiştir. Bu koşullarda Libya UMH uluslararası arenada yalnızlaştırılmış dolayısıyla Türkiye’nin kendi tarafında olmasının önemi daha da artmıştır. Sarraj darbeci olarak adlandırdığı Hafter’i yabancı aktörlerin çıkarlarına hizmet etmekle suçlamaktadır (Düzsöz, 2021: 316).

Siyasi açıdan 2014 seçimlerinden sonra ikiye bölünmüş olan Libya 2022 itibariyle bölünmüş statüsünü devam ettirmektedir. Ülkenin doğusunda yer alan Hafter yönetimindeki Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi BAE, Mısır, ABD, Fransa, Suudi Arabistan ve Rusya tarafından desteklenirken Sarraj’ın yerine yönetimi 2021’de devralan Abdülhamid Dibebe liderliğindeki Batı Trablus merkezli UMH BM, AB, çeşitli uluslararası kurumlar, Türkiye ve Katar tarafından desteklenmektedir. Türkiye, UMH ile 27 Kasım 2019’da iki ülkenin uluslararası hukuk temelli haklarının korunması amacıyla Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası ya da diğer adıyla Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma Akdeniz’de iki ülkenin karşılıklı kıyıları arasındaki deniz yetki alanlarını belirlediği için önemlidir (Acer, 2020: 1). Türkiye bu antlaşma ile bir bakıma Doğu Akdeniz’de çıkarılan doğal kaynak rezervlerinde Libya’nın da resmi bir paydaş ülke olmasını resmileştirmiştir. Antlaşmanın Türkiye açısından da önemi büyüktür. Öncelikle Türkiye hukuki argümanlarının diğer kıyıdaş devletlerce kabul edilmediği ve oyunbozan ülke olarak görüldüğü siyasal bir ortamdan aynı coğrafyada kıyıdaş ülke olan Libya ile kıta sahanlığı ve MEB sınırlarını belirleyen antlaşma imzalayan ve daha da önemlisi bunu BM’ye de tescilleyen bir ülke konumuna gelmiştir (Acer, 2020: 2). Suriye, Mısır ve Yunanistan, Türkiye ile Libya arasında imzalanan Deniz Sınırı Antlaşması’ndan hemen sonra BM’ye birer nota gönderip antlaşmayı tanımadıklarını ve yok hükmünde gördüklerini belirtmişlerdir (Acer, 2020: 2).

Libya’da süren iç savaşta BAE, Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır, Rusya ve Fransa’nın desteklerini alan Hafter yönetimindeki Libya Ulusal Ordusu (LUO) daha etkili olup neredeyse Batı Trablus’u ele geçirme aşamasına gelmesine rağmen 2020’nin başından itibaren Türkiye’nin desteğini alan UMH birlikleri ciddi ölçüde güç kazanmışlardır. Türkiye’nin desteğinden önce LUO, Çad, Sudan ve Rusya’dan gelen paralı askerler ve BAE ile Rusya’nın sağladıkları askeri teçhizat sayesinde iç savaşta hâkim konumdaydı (Erdem, 2020). Öte yandan, öncelikli hedefi Batı Trablus’un düşmesini engellemek olan Türkiye UMH ile savunma iş birliği antlaşması imzalamış ve akabinde içinde silahlı insansız hava araçları (SİHA) ve zırhlı araçların da bulunduğu önemli miktarda askeri teçhizat desteği vermiştir. Türkiye, Libya ile imzaladığı askeri eğitim ve iş birliği antlaşması dahilinde yerel halkın askeri alanda eğitimini destekleyerek düzenli ordunun kurulmasına olanak sağlamıştır. Öte yandan, Hafter’in liderliğindeki LUO’yu destekleyen paralı askerlerin bir süre sonra güçleri azalmış ve iç savaştaki denge UMH lehine değişmiştir (Erdem, 2020). Bu bağlamda, Türkiye ABD’nin de desteğini alarak Kaddafi yönetiminin devrilmesinden

sonra başlayan iç sorunların derinleşerek 2014’ten itibaren ikinci iç savaşa döndüğü Libya’daki politik iklimde UMH lehine adeta oyun kurucu olarak ülkedeki dengeleri değiştirmiştir.

AB, Libya meselesinin çözümüyle ilgili önleyici diplomasi araçlarından öncelikle yaptırım yönetimi aracını kullanmalıdır. Birlik bu sayede ülkede kendi normları temelinde demokrasinin inşası, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının geliştirilmesi konularında üçüncü taraf olarak aktif rol oynayabilir. Birlik ayrıca yaptırım yönetimi dahilinde ülkeye yabancı asker gönderimi, anlaşmazlık yaşayan tarafların yönetim kadrolarında bulunan kişilerin yurtdışındaki mal varlıklarının dondurulması ve çatışan taraflara her türlü askeri teçhizat sağlanması konularında ambargo uygulamalıdır. AB, Libya’da yaptırım yönetimi uygularken meselenin çokuluslu doğasından dolayı BM desteğini almalıdır. Birlik, uygulanan yaptırım yönetimi araçlarının ülkedeki anlaşmazlık iklimini yumuşatması sağlanınca da LUO ve UMH’nin müzakere konusunda masaya oturmalarına katkıda bulunmalıdır. Libya’da iç savaş yaşandığından meselenin tarafları uzlaştırma yöntemiyle aralarındaki husumeti çözmeye ikna edilmelidirler. Bu bağlamda hükümet dışı organizasyonlar aktif rol oynayıp tarafları ortak kimlik, kültür ve tarih bağlamında bir araya getirmelidirler.

Sonuç

Bölgesel bir inisiyatif olarak kurulmuş olan AB zaman içinde küresel ölçekte yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde BM ile eşgüdümlü ya da bireysel olarak rol oynamıştır. AB özellikle 2009’da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile Avrupa kıtası içinde ve dışında barış ve istikrarın sağlanması için girişimlerde bulunmuştur. Son yıllarda Doğu Akdeniz’de yeni doğalgaz rezervlerinin bulunması bölgenin jeopolitik ve stratejik anlamlarda önemini arttırarak anılan bölgede yaşanan sorunları daha da derinleştirmiştir. Bölgedeki çatışma ikliminde AB gerek bölgeden ihtiyaç duyduğu doğal kaynakların arzını güvenceye almak gerekse de bölgedeki istikrarsızlık ortamından beslenerek kendisine tehdit oluşturabilecek düzensiz göçmen ya da terörist akışını engellemek için bölgeye daha fazla odaklanmıştır. AB, aynı zamanda bu coğrafyada doğrudan ya da dolaylı olarak ilgi ve çıkarı olan üye ülkeleri açısından da söz konusu bölgeyle ilgilenmektedir. Bu çalışma AB’nin önleyici diplomasisinde kullandığı yöntemlerin Doğu Akdeniz’deki Kıbrıs ve Libya meselelerindeki etkinliğini araştırır ve bu konularla alakalı somut öneriler sunar.

Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan tarihsel husumet Kıbrıs meselesiyle daha da derinleşmiş ve çözümsüzlük aşamasına gelmiştir. Kıbrıs meselesiyle ilgili yaşanan anlaşmazlık Doğu Akdeniz’de yeni enerji kaynaklarının bulunmasıyla tetiklenmiş ve taraflar uluslararası girişimlere rağmen sorunun çözümüyle ilgili somut adım atamamışlardır. AB’nin iki üyesi GKRY ve Yunanistan bu meselede taraf oldukları için, Birlik sorunun çözümüne dair önleyici diplomasisi dahilinde ilgili meseleye uygun stratejiler geliştirebilir. Bu sayede taraflar arasında yükselen tansiyonun savaşa evrilebilecek herhangi bir sıcak çatışmaya neden olmaması konusunda AB inisiyatif alabilir. Kıbrıs meselesinin tarafları ve aynı zamanda halihazırda bölünmüş Ada’nın iki tarafının garantör ülkeleri konumunda olan Türkiye ve Yunanistan arasında önceden başlamış fakat sonuç alınmamış müzakerelerin devamı uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde stratejik ortak olan BM ve AB’nin gözetimlerinde yapılmalıdır. Müzakereler devam ederken Kıbrıs meselesinin taraflar arasındaki tarihsel husumete bağlı olduğu gerçeği de dikkate alınarak iki tarafın geçmişle yüzleşmeleri aracılığıyla birbirlerini affetmeleri sağlanmalıdır.

Libya’da 2011’de Arap Baharı’nın tetiklemesiyle başlayan halk ayaklanmaları Kaddafi yönetiminin düşürülmesiyle neticelenmiş ve 2012’de seçilmiş hükümet yönetimi devralmıştır. Ancak 2014’ten sonra ülkede iç savaş tekrar başlamıştır. Günümüzde Libya’da farklı siyasi ve etnik kökenlere mensup olan kabileler, aşiretler ve terör grupları ülkedeki zengin doğal kaynaklar üzerinden çıkar sağlamak için dış aktörlerin de destekleriyle istikrarsızlık ve kaos iklimine sürüklenmişlerdir. 2014 seçimlerinden sonra ikiye bölünmüş olan ülke günümüz itibariyle bu statüsünü korumaktadır ve bu durum ülkenin ekonomik, sosyal ve politik açılardan zayıflamasına neden olmuştur. AB Libya’da kendi normları temelinde demokrasinin işlemesi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının geliştirilmesi konularında yaptırım yönetimi uygulamalıdır. Uygulanan yaptırım yönetimi bölgedeki tansiyonun düşmesini sağladıktan sonra AB, LUO ve UMH’yi müzakere görüşmelerine ikna etmelidir. Müzakereler sürerken ülkedeki farklı etnik ve siyasi grupların geçmişe dönük anlaşmazlıklarıyla yüzleşip birbirlerini affetmelerini sağlamak için uzlaştırma süreci de başlatılmalıdır.

AB’nin küresel ölçekte anlaşmazlıkların çözümünde müzakere, arabuluculuk, uzlaştırma ve yaptırım yönetimi gibi alternatif anlaşmazlık çözümü yöntemlerini Kıbrıs ve Libya vakalarında etkin bir şekilde kullanması taraflar arasındaki anlaşmazlıkları savaş iklimine evrilmeden çözmeye katkıda bulunabilir. Bu bağlamda bu makale vakalar özelinde AB’nin anlaşmazlık çözümünde üçüncü taraf olarak etkin bir rol oynayacağını savunarak literatüre katkıda bulunabilir.

AB ayrıca söz konusu vakalarda BM ile karşılıklı fikir alışverişi, tecrübe ve uzmanlık paylaşımı gibi konularda iş birliği yaparak anlaşmazlıkların çözümünü yasal zemine oturtup kullanılan strateji ve çözümlerin daha da etkili olmasını sağlayabilir. AB’nin bu makaleye konu olan vakalar özelinde uyguladığı önleyici diplomasi yöntemleri ve BM ile eşgüdümlü çalışması ileride bölgesel ya da küresel ölçekte yaşanabilecek anlaşmazlıkların çözümüne de örnek teşkil edecektir.

Kaynakça

- Acer, Y. (2020). *Perspektif: Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması'nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tescilinin Önemi*. SETA, Sayı 298. <https://setav.org/assets/uploads/2020/10/P298.pdf> (Erişim Tarihi: 06.06.2022).
- Adar, S., ve Toygür, İ. (2020). *Turkey, the EU and the Eastern Mediterranean Crisis*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP).
- Aşkar Karakır, İ., ve Aknur, M. (2015). Arap-İsrail Çatışmasının Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikalarına Etkisi. U. B. Yıldız (Ed.). *Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri: Bölgesel Politikalar, Bölgeler ve Uluslararası Aktörler ile İlişkiler* (s. 13-40). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2021). *Avrupa Birliği'nin Tarihçesi*. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html (Erişim Tarihi: 27.08.2022).
- Babbitt, E. F. (2009). The evolution of international conflict resolution: From Cold War to peacebuilding. *Negotiation Journal* 25(4), 539-549.
- Banim, G. ve Pejsova, E. (2017). *Prevention Better Than Cure the EU's Quiet Diplomacy in Asia. The European Union, Introduction*. Paris: European Union Institute for Security Studies (ISSUE).
- Bilali, R. ve Mahmoud, R. (2017). Confronting History and Reconciliation. C. Psaltis, M. Carretero, S. Cehajic-Clancy, R. Bilali, ve R. Mahmoud (Ed.). *History, Education and Conflict Transformation* (s. 77-96). Cham: Palgrave Macmillan.
- Britannica, T. E. (2022). *Libya Summary*. <https://www.britannica.com/summary/Libya>
- Brown, L. C. (2022). *Libya*. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Libya> (Erişim Tarihi: 04.09.2022).
- Çelik, V. ve Çelebi, İ. (2020). 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan 2004 Annan Planı'na Kadar Olan Süreçte Kıbrıs Meselesi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 6(2), 168-193.
- DPPA. (1992). *European Union (EU)*. <https://dppa.un.org/en/european-union> (Erişim Tarihi: 08.09.2022).

- Diamantopoulou, A. (2020). *A Schuman Plan for the Eastern Mediterranean*. https://ecfr.eu/article/commentary_a_schuman_plan_for_the_eastern_mediterranean/ (Erişim Tarihi: 23.08.2023).
- Dumlu, H. (2022). Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Önemi. *Türk-İngiliz İlişkileri Dergisi*, 3(1), 126.
- Düzsöz, E. (2021). Kaos İçerisinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrası Libya. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(2), 315-316.
- Efe, H. (2008). Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 66.
- Erdem, A. K. (2020, Haziran 9). Türkiye, Libya'da Savaşın Gidişatını Nasıl Değiştirdi? Uzmanlar, O Kritik Hamleleri Anlattı. *Independent Türkçe*.
- European Commission. (1951). *Sanctions (Restrictive Measures)*. https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures_en (Erişim Tarihi: 17.06.2023).
- European Parliament. (1951). *Global Democracy Support*. <https://www.europarl.europa.eu/globaldemocracysupport/en/mediation-and-dialogue/overview> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.08.2022).
- Gardner, H. (2011). *International Negotiation and Conflict Resolution*. Oxford Bibliographies.
- Gingeras, R. (2020). Blue Homeland: The Heated Politics Behind Turkey's New Maritime Strategy. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/> (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- Grigoriadis, I. N. (2014). Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or Cooperation? *Middle East Policy*, 21(3), 1.
- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna kadar Kıbrıs Meselesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101-102.
- Günay, N. (2007). Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 115-116.
- HukukBook. (2022). *Maastricht Antlaşması*. <https://hukukbook.com/maastricht-antlasmasi/> (Erişim Tarihi: 11.06.2023).

- Illionis Library. (2022). *Arab Spring: Libya*.
<https://guides.library.illinois.edu/c.php?g=348276&p=2346881> (Erişim Tarihi: 04.09.2022).
- Irrera, D. (2015). The Relevance of Third-Party Intervention in Conflict Management. *Conflict Management and Peace Science (CMPS)*, 31(1), 1-11.
- Juncos, A. E. ve Blockmans, S. (2018). The European Union's (EU) Role in Conflict Prevention and Peacebuilding: Four Key Challenges. *Global Affairs*, 4(2-3), 131-140.
- Kayrak, S. (2019). *The Assessment of the United Nations Peacekeeping Operations in West Africa*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kurban, E. (2020). *Libya'nın Enerji Kaynakları Nelerdir?* Enerji Portalı.
<https://www.enerjiportali.com/libyanin-enerji-kaynaklari-nelerdir/> (Erişim Tarihi: 02.09.2022).
- Kurtbağ, Ö. (2003). Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 73-92.
- Malla, H. (2020, Haziran 7). Libya'nın Petrol Rezervleri Ne Kadar? *Euronews*.
<https://tr.euronews.com/2020/06/07/ic-savas-n-pencesindeki-libya-n-n-petrol-rezervleri-ne-kadar> (Erişim Tarihi: 05.09.2022).
- Mavi Vatan. (2021). *Doğu Akdeniz Neden Önemli*. <https://mavivatan.net/dogu-akdeniz-neden-onemli/> (Erişim Tarihi: 27.08.2022).
- Moore, C. W. (2014). *The Mediation Process. Practical strategies for resolving conflict*. John Wiley & Sons.
- Peace and Conflict Tool Box. (2017). *Conflict Prevention: Opportunities and Challenges in Implementing Key Policy Commitments and Priorities*. 62115. Stockholm: Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA).
- Ramcharan, B. G. (1945). *Preventive Diplomacy at the United Nations*. The United Nations (UN).
<https://www.un.org/en/chronicle/article/preventive-diplomacy-united-nations> (Erişim Tarihi: 07.09.2022).

- Ramsbotham, O., Woodhouse, T. ve Miall, H. (2016). *Contemporary Conflict Resolution*. Cambridge: Polity Press.
- Ray, M. (1768). *Lisbon Treaty*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/event/Lisbon-Treaty> (Erişim Tarihi: 22.08.2022).
- Rodriguez, N. (2020). *Cem Gürdeniz; Maritime Turkey Represents the Entire Turkish World from Central Asia to the Balkans*. Quixote Globe. <https://quixoteglobe.com/maritime-turkey-represents-the-entire-turkish-world/> (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- Samur, H. (2009). Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 163-196.
- Simkin, J. (1997). *Schuman Plan*. Spartacus Educational. <https://spartacus-educational.com/2WWschumanP.htm> (Erişim Tarihi: 22.08.2022).
- The European Parliament. (2018). *Procedure File. The European Union, The Committee on Foreign Affairs*. Brüksel: The European Parliament.
- The European Union. (1951). *History of the European Union 1945-1959*. The European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en (Erişim Tarihi: 22.08.2022).
- The United Nations. (1945). *Fundamentals of Negotiation*. <https://www.un.org/en/model-united-nations/fundamentals-negotiation> (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- The United Nations Security Council. (1945). *Sanctions*. <https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/information> (Erişim Tarihi: 11.09.2022).
- Tsafos, N. (2020). *Getting East Med Energy Right*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). <https://www.csis.org/analysis/getting-east-med-energy-right> (Erişim Tarihi: 30.08.2022).
- Türk Denizcilik ve Global Stratejiler Merkezi. (2022). *Cihat Yaycı; Mavi Vatan'ı Böyle Şekillendirdik*. <https://turkdegs.org/icerik/cihat-yayci-mavi-vatani-boeyle-sekillendirdik> (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (1923). *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı*. https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa (Erişim Tarihi: 29.08.2022).
- Tziarras, Z. (2019). *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*. Nicosia, Nicosia, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi: PRIO Cyprus Centre. (Erişim Tarihi: 30.08.2022).
- Ülgen, S. (2020). *Whose Sea? EU's Role in the Eastern Mediterranean-A View from Turkey*. Institut Moutaigne. <https://www.institutmoutaigne.org/en/analysis/whose-sea-eus-role-eastern-mediterranean-view-turkey> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).
- Wallensteen, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System (1. b.)*. Londra: SAGE Publications.
- Wu, C., ve Yang, F. (2016). Reconciliation and Peace Building in International Relations: An Empirical Analysis of Five Cases. *Chinese Political Scientific Review*, 12(1), 645-669.
- Zartman, I. W. (1994). *Multilateral Negotiation. Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*. II(3), 1-5. <http://www.eolss.net/sample-chapters/c14/e1-40-03-02.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2022).
- Zartman, I. W. (2009). Conflict Resolution and Negotiation. J. Bercovitch, V. Kremenyuk, I. W. Zartman, J. Bercovitch, V. Kremenyuk, & I. W. Zartman (Ed.). *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Zyck, S. A., ve Muggah, R. (2012). Preventive Diplomacy and Conflict Prevention: Obstacles and Opportunities. *Stability: International Journal of Security Development*, 1(1), 68-75.